

Котвяковський Ю.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету

Гузенко С.В.,
студент юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

УДК 347.94 (477)

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.4.12>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного середовища у XXI ст. створив передумови для загального використання цифрових даних і необхідність їх законодавчого визнання. Загалом, під діджиталізацією можна розуміти зміни у процедурах, урегульованих законодавством, які пов'язані з можливістю трансформувати процеси в паперовій формі в електронні комунікації з використанням відповідних цифрових аналогів. За даних умов цілком виправданим є підхід вітчизняного законодавця, спрямований на системне реформування чинного процесуального законодавства в частині правового регулювання використання цифрових даних.

З ухваленням Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. почався новий етап становлення концепції електронного судочинства, самостійного правового статусу набули електронні докази, що, безумовно, потребує уваги з боку наукової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти вказаної проблематики досліджували вітчизняні та закордонні науковці, зокрема: К.Л. Брановицький, С.В. Васьковський, О.П. Вершинін, С.П. Ворожбит, Н.Ю. Голубева, К.Б. Дрогозюк, П.П. Зайцев, А.Ю. Каламайко, О.М. Лазько, Ю.С. Павлова, В.К. Пучинський, І.В. Решетнікова, С.Я. Фурса, Д.М. Цехан, С.О. Чорний та інші.

Мета статті – зробити аналіз законодавчих положень щодо використання електронних документів у цивільному процесі взагалі та як доказів зокрема, а також окреслити проблемні питання, що виникають під час їх реалізації в контексті електронного судочинства.

Виклад основного матеріалу. На міжнародному форумі «Інновації у сфері правосуддя» (Innovating Justice Forum), який проходив у лютому 2019 р. в м. Гаага, відбулося урочисте укладання Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством юстиції та Гаазьким інститутом інновацій у праві. Результатом цього має бути об'єднання зусиль міжнародної спільноти та національних органів із метою покращення доступу до правосуддя, а також розвиток

інновацій у сфері права. Це стало черговим кроком уряду України, спрямованим на впровадження цифрових технологій у сфері судочинства.

Важливим етапом у цьому процесі стало також запровадження новою редакцією Цивільного правового кодексу (далі – ЦПК) України Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС).

Відповідно до ч. 2 ст. 14 ЦПК України, позовні заяви й інші процесуальні документи, які подаються учасниками процесу до суду і можуть бути предметом судового розгляду, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в день надходження документів. Особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в ЄСІТС, здійснюють подання процесуальних документів виключно з використанням її функціоналу та із засвідченням таких документів власним електронним цифровим підписом.

Ю.С. Павлова звернула увагу, що чинна редакція ЦПК України посилається на Закон України «Про електронний цифровий підпис», який втратив чинність 7 листопада 2018 р. на підставі Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. У зв'язку із чим автор рекомендувала внести зміни до ст. 14 ЦПК України [3, с. 147].

Відзначаючи загалом позитивну тенденцію щодо запровадження елементів цифрових технологій у вітчизняне судочинство, варто вказати на деякі негативні прояви. Так, незважаючи на досить тривалий час, що минув із моменту набуття чинності новою редакцією ЦПК України, ЄСІТС так і не розпочала повноцінного функціонування. Зокрема, 1 березня 2019 р. Державною судовою адміністрацією України відкликано раніше опубліковане в газеті «Голос України» повідомлення щодо створення та забезпечення функціонування ЄСІТС. Також вказується на продовження тестового режиму її експлуатації у складі окремих модулів.

Одним із таких модулів є підсистема «Електронний суд», яка може використовуватись виключно для судів, визначених пілотними Державною судовою адміністрацією України.

Як зазначав А.Ю. Каламайко, станом на червень 2018 р. як пілотний проєкт «Електронний суд» пра-

цював у 18 судах [2, с. 100]. Однак уже наприкінці грудня цей перелік розширено, до складу пілотних віднесено всі місцеві й апеляційні суди, а також Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду. Отже, у тестовому режимі підсистема «Електронний суд» працює в місцевих і апеляційних судах, частково в касаційній інстанції.

Функціональні можливості та порядок роботи з підсистемою «Електронний суд» визначені в р. XI Положення про Автоматизовану систему документообігу суду [8]. Зокрема встановлено, що учасники судового процесу за допомогою підсистеми можуть подавати позовні заяви й інші передбачені законом процесуальні документи, що можуть бути предметом судового розгляду, а також отримувати судові рішення й інші електронні документи.

Отже, альтернативою звернення учасників справи до суду із процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, безумовно, є звернення із процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасником справи через електронний кабінет. Однак на практиці виникають проблемні моменти, пов'язані саме з поданням учасниками заяв і доказів в електронному вигляді.

Так, ч. 1 ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму [7], ч. 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги» кваліфікований електронний підпис за юридичною силою прирівнюється до власноручного підпису [6].

Водночас варто констатувати, що за даними Єдиного реєстру судових рішень, позовні заяви, які подаються учасниками судового процесу в електронній формі за допомогою підсистеми «Електронний суд», залишаються судами без руху, з посиланням на п. 15 ч. 1 р. XIII «Перехідні положення» ЦПК України, згідно з яким до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі. Суди посилаються на відсутність офіційного оголошення про функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Така практика склалася як у місцевих судах (зокрема, ухвала Красноградського районного суду Харківської області у справі № 626/1244/19 від 31 травня 2019 р. [13], ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми у справі № 592/7846/19 від 4 червня 2019 р. [12] тощо), так і в судах апеляційної інстанції (ухвала Чернівецького апеляційного суду у справі № 716/1913/18 від 12 квітня 2019 р. [16], ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі № 607/20430/18 від 10 червня 2019 р. [15] та ін).

Як наслідок, підсистема «Електронний суд», яка мала б функціонувати в тестовому режимі та забез-

печити підготовку учасників судового процесу і суди до її повноцінного впровадження, фактично не працює. Варто зазначити, що, окрім процесуальних перешкод для повноцінної роботи електронного судочинства, сьогодні існують і суто технічні проблеми, які проявляються в обмеженні доступу учасників процесу до власного електронного кабінету, перенавантаженні серверів, які обслуговують роботу підсистеми, та складнощах із використанням електронного підпису.

Державні органи, які мають забезпечити нормальну роботу системи електронного судочинства, виявляються не готовими до сучасних викликів кіберзлочинності, і, як наслідок, втрачають довіру учасників судового процесу, що не можуть використовувати навіть обмежений функціонал підсистеми. Так, під час перевірки обладнання дата-центру ДП «ІСС» Державної судової адміністрації виявлено шкідливе програмне забезпечення MinerGate, за допомогою якого здійснювався майнінг криптовалют та прослуховування розмов [14]. Такі факти, безумовно, свідчать про необхідність подальшої роботи в напрямі організації належного рівня кібербезпеки інструментарію судової влади.

Однак, надаючи оцінку суто формальному підходу судів до застосування елементів електронного судочинства, варто зосередитись і на численних складнощах, які виникають в учасників судового процесу під час застосування електронного документообігу та подання електронних доказів. Причиною цього є як низький рівень підготовки та розуміння особливостей електронного документообігу, так і відсутність чіткої законодавчої регламентації багатьох його аспектів.

Відповідно до ст. 100 ЦПК України, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатись, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах та ін.), серверах, системах резервного копіювання, в інших місцях збереження даних в електронній формі (зокрема, в мережі Інтернет) [17].

Особливості поводження з електронними доказами викладені в Національному стандарті ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT) «Інформаційні технології. Методи захисту. Наставни для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів», який набрав чинності 1 січня 2019 р.

Отже, чинне процесуальне законодавство визначає електронні докази саме як інформацію, що зберігається в електронному вигляді.

У цій частині, на нашу думку, варто звернути увагу на ускладнення, які виникають в учасників процесу під час використання як доказу інформації, отриманої за допомогою мережі Інтернет.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про телекомунікації», Інтернет – це всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [11]. Саме мережа Інтернет є на даний час як найбільшим джерелом цифрової інформації, так і засобом для її передачі.

За результатами досліджень, які проводила компанія Fastum Group на замовлення Інтернет-асоціації України, кількість регулярних інтернет-користувачів в Україні станом на лютий 2019 р. – 21,09 млн осіб, що становить 64% від кількості загального населення України. Даний показник щороку зростає [9].

Бурхливий розвиток соціальних мереж, блог-платформ, відеохостингів та інших сучасних різновидів джерел поширення інформації в Інтернеті створює відповідні виклики для правової спільноти, пов'язані з необхідністю використання цієї інформації як доказу в цивільному процесі. Так, якщо сторона справи бажає зафіксувати інформацію, яка міститься в мережі Інтернет, вона має можливість скористатись процедурою огляду доказів, урегульованою ст. 85 ЦПК України.

Так, згідно із ч. ч. 7 та 8 вказаної статті, суд за заявою учасника справи чи із власної ініціативи може:

- оглянути вебсайт чи інші місця даних в Інтернеті для встановлення та фіксування їхнього змісту із залученням, у разі необхідності, спеціаліста;

- призначити експертизу для встановлення та фіксування змісту вебсторінки на сайті в Інтернеті, якщо це потребує спеціальних знань.

Для огляду вебсайту можуть залучатися свідки чи спеціалісти, експерти. Про огляд вебсторінки на сайті складається протокол, до якого додаються разом з описом усі складені або звірені під час огляду копії документів, зроблені електронні копії доказів. Протокол підписується всіма особами, які беруть участь в огляді [17].

Однак проблемною видається законодавча норма, відповідно до якої про дату, час і місце огляду доказів за їх місцезнаходженням мають бути повідомлені всі учасники справи. Отже, сторона справи, яка не зацікавлена в дослідженні електронних доказів, розміщених у Всесвітній мережі та має технічну можливість, може внести відповідні корективи або взагалі знищити інформацію. Чинне процесуальне законодавство України залишає небагато можливостей зберегти цифрову інформацію, розміщену в Інтернеті, та в подальшому використати її з дотриманням вимог щодо допустимості:

- провести відповідну експертизу інформації з вебсайту на замовлення сторони в порядку, урегульованому ст. 106 ЦПК України;

- із залученням адвоката зафіксувати зміст вебсайту шляхом проведення огляду та збереження інформації за реалізації захисником професійного права на збирання відомостей для використання як доказів.

Водночас вказані методи збирання електронних доказів не створюють гарантії для їхньої допусти-

мости в конкретному судовому спорі. Зокрема, під час розгляду справи № 753/13197/18 Київський апеляційний суд критично поставився до наданого стороною експертного висновку за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту вебсторінок у мережі Інтернет, виготовленого Об'єднанням підприємств «Український мережевий інформаційний центр», оскільки особа, яка його підписала, не є судовим експертом, та під час його складання було допущено порушення форми складання та порядку отримання доказової інформації. Також судом у постанові у вказаній справі зроблено висновок, який є спільним майже для всієї інформації, розміщеної в мережі Інтернет. Зокрема, судом вказано на те, що поданий позивачем документ, який став підставою для встановлення судом належності відповідача, жодним чином не підтверджує факту належності сторінки в мережі Facebook, на якій начебто розміщено текст оспорюваної інформації, саме відповідачу. Як наслідок, суд зазначив, що позивачем не доведено факт причетності відповідача до розміщеної в мережі Інтернет інформації, і це є фактично припущенням сторони позивача [4].

Такий підхід вказує на наявну проблему складності ідентифікації особи, яка безпосередньо створила або поширила інформацію з використанням мережі Інтернет. Адже будь-яка особа має можливість реєстрації на розміщених у Всесвітній мережі сайтах, форумах чи інших джерелах, із зазначенням довільних ідентифікаційних даних, з подальшим розміщенням інформації у вигляді документів, фотографій, відеоматеріалів тощо. Питання щодо дослідження можливих фальсифікацій у будь-якому разі має вирішуватись із залученням спеціалістів або експертів, що на рівні спеціальних знань мають можливість для надання суду необхідної інформації.

Зміна підходу законодавця до тлумачення електронних доказів саме як елементу інформаційного, віртуального, а не матеріального світу також залишає прогалину в частині відповідальності осіб за умисне знищення або пошкодження електронних доказів. У даному аспекті важливий чіткий поділ власне електронних доказів та матеріальних носіїв, на яких такі докази розміщуються. Водночас відкритим залишається питання належного зберігання електронних доказів, наданих суду та включених до матеріалів справи.

Висновки. Отже, із запровадженням нових процесуальних норм постають нові проблемні питання їх реалізації, що, безумовно, викликає необхідність їх наукового осмислення і подальшого розвитку. Нині триває зародження та становлення електронного судочинства України, безпосередньо пов'язаного з адаптацією процесуального законодавства до використання електронної інформації в документообігу, доказуванні й інших процесуальних аспектах. У цій частині ефективним є дослідження і впровадження закордонного досвіду, співпраця з відповідними органами країн, які мають позитивний досвід упровадження аналогічних інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Каламайко А.Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 23 с.
2. Каламайко А.Ю. Інформаційні технології у цивільному процесі : новели та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 99–103.
3. Павлова Ю.С. Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2019. 239 с.
4. Постанова Київського апеляційного суду від 25 вересня 2019 р. у справі № 753/13197/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84582801>.
5. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. № 852–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.
6. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851–IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
8. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. № 30. URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/>.
9. Проникновение интернета в Украине : презентация. *Factum Group Ukraine*. URL: <https://inau.ua/sites/>

default/files/file/1903/dani_ustanovchych_doslidzhen_za_1-y_kvartal_2019_0.pdf.

10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
11. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.
12. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми у справі від 4 червня 2019 р. у справі № 592/7846/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82176829>.
13. Ухвала Красноградського районного суду Харківської області від 31 травня 2019 р. у справі № 626/1244/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82121745>.
14. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 18 липня 2019 р. у справі № 757/36865/19-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83282281>.
15. Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 10 червня 2019 р. у справі № 607/20430/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82392078>.
16. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 12 квітня 2019 р. у справі № 716/1913/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81133086>.
17. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618–IV, у редакції від 19 жовтня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Котвяковський Ю.О., Гузенко Є.В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань, пов'язаних із запровадженням елементів цифрових технологій у сфері цивільного судочинства України.

Авторами аналізуються новели вітчизняного процесуального законодавства, запроваджені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року в частині утворення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а також визначення самостійного статусу електронних доказів.

Розглядаючи питання функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, автори звертаєть увагу на відкликання Державною судовою адміністрацією України раніше опублікованого повідомлення про початок її роботи. Вказане, незважаючи на функціонування в тестовому режимі підсистеми «Електронний суд», що надає можливість позивачам подавати позовні заяви в електронній формі, є підставою для залишення судами таких заяв без руху, про що свідчать наведені авторами матеріали судової практики. Звертається увага також на необхідність вдосконалення систем захисту інформації, що пов'язано з випадками виявлення шкідливого програмного забезпечення на обладнанні Державної судової адміністрації України.

Досліджуючи використання під час розгляду справи електронних доказів, автори наголошують на наявності проблемних питань дослідження та фіксації, з дотриманням вимог допустимості доказів, інформації з мережі Інтернет. Також вказується на проблемні аспекти збереження такої інформації, відповідальності за її умисне знищення.

У цій частині наголошується на необхідності подальшого вивчення прогресивного світового досвіду використання електронних доказів та подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства на цій основі.

Ключові слова: цивільний процес, електронний суд, електронні докази, Інтернет, цифрові технології.

Kotvyakovskiy Yu.O., Huzenko Ye.V. CERTAIN ASPECTS OF INTRODUCTION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE UKRAINIAN JUDICIAL SYSTEM

The article is devoted to the research of problematic issues related to the introduction of digital elements in the field of civil justice in Ukraine.

The authors analyze the novelties of domestic procedural legislation introduced by the Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Commercial Procedure of Ukraine, the Code of Civil Procedure of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts” dated 03.10.2017 regarding the formation of the Unified Judicial Information and Telecommunication System, as well as determination of the independent status of electronic evidence.

Considering the functioning of the Unified Judicial Information and Telecommunication System, the authors draw attention to the withdrawal by the State Judicial Administration of Ukraine of the previously published notice

on the commencement of its work. This, despite the functioning of the “Electronic court” subsystem in test mode, which allows claimants to file claims in electronic form, is the basis for the courts to leave such statements without motion, as evidenced by the materials of judicial practice cited by the authors. Attention is also paid to the need to improve information security systems related to the detection of malware on the equipment of the State Judicial Administration of Ukraine.

Exploring the use of electronic evidence when considering cases, the authors note the presence of problematic issues of research and fixation, in compliance with the requirements of admissibility of evidence, information from the Internet. They also emphasize the problematic aspects of retaining such information and the responsibility for its deliberate destruction.

In this part, the need to further study of the progressive world experience in the use of electronic evidence and further improvement of domestic legislation on this basis is noted.

Key words: civil procedure, electronic court, electronic evidence, Internet, digital technologies.